

Підсумовуючи аналіз змістовного монографічного дослідження Г.Корольова, укажемо на цілковиту реалізацію сформульованих у вступі до книги завдань. Відзначаючи чудове володіння автором історіографічним та джерельним матеріалом, добру ознайомленість із методологічними дискусіями нашого часу, вкажемо й на численні хибби редакторського плану, що подекуди відволікає від ходу авторських думок. Натомість порушена у книзі проблема, як це переконливо показав Г.Корольов, варта подальшого аналізу, насамперед у контексті еволюції української політичної думки ХХ ст. Тож побажаймо авторові продовжити його студії над реконструкцією політичного світогляду М.Грушевського.

В.В.Тельвак (Дрогобич)

КАЛАКУРА Я.

УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ: КУРС ЛЕКЦІЙ. – 2-е вид., доп. – К.: Генеза, 2012. – 512 с.

Історіографія, як спеціальна галузь історичної науки і навчальна дисципліна, є неодмінною базисною умовою повноцінної вищої історичної освіти. Запорукою плідного оволодіння студентами історичних факультетів цим предметом є наявність сучасних підручників, навчальних посібників – «гарних і різних». Адже у зазначеній царині необхідність оновлення історіографічного приросту знань зовсім не адекватна історично-часовій дистанції. Очевидно, зайве говорити про фаховий рівень та методичну майстерність викладачів історіографічних дисциплін.

Історіографія, будучи однією з галузей історичної науки та навчальною дисципліною, органічно поєднує і взаємопов'язує ці функції. Адже без розвитку історіографічних досліджень, без критичного осмислення своїх надбань історія як наука буде приречена на стагнацію. Вона втратить орієнтири розвитку подальших наукових напрямків, позбавиться певних маркерів щодо актуальності та повноти досліджень. Саме історіографія виступає своєрідним барометром наукової новизни історичних праць. Крім того, вона виконує комунікативні функції як у міжпредметному полі історичних дисциплін, так і щодо зарубіжних історіографій.

У цьому контексті вихід у світ другого, доповненого видання посібника відомого українського вченого й педагога, проф. Ярослава Калакури «Українська історіографія: Курс лекцій» є важливою подією в освітянському і науковому житті України. Автор майже два десятиліття читає однойменний лекційний курс, в якому акумульована багатовікова історія української історичної думки: від найдавніших часів до сучасності та його багатолітні власні напрацювання у царині історіографії. Уже перше видання цього посібника 2004 р. стало популярним і затребуваним як у вищій школі, так і в науковому середовищі. Наклад книги дуже швидко розійшовся, оскільки видання, що не має аналогів, підготовлене на межі наукового дослідження і підручника та рекомендоване Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів історичних

спеціальностей вищих навчальних закладів. Посібник пройшов ґрунтовну апробацію в науковому співтоваристві, викладацькому загалі, студентській аудиторії й отримав високу оцінку фахівців у численних наукових рецензіях, у тому числі і на сторінках «Українського історичного журналу»¹. Близько десяти років посібник успішно працює на історичну науку та благотворно впливає на підготовку фахових істориків і формування історичної культури.

Ураховуючи великий інтерес до книги й попит на неї, численні відгуки, висловлені побажання, пропозиції та зауваження, автор прислухався до них, доопрацював і суттєво доповнив текст, а видавництво «Генеза» оприлюднило його у досить ошатному вигляді. Порівнявши друге видання «Української історіографії» із першим, у нас є підстави стверджувати, що Я.Калакура після появи посібника наполегливо продовжував працювати над оновленням та збагаченням його змісту. Зберігши існуючу структуру, він дав більш ґрунтовне й широке визначення української історіографії як навчальної дисципліни і спеціальної галузі української та світової історичної науки. Учений зазначив, що вона досліджує закономірності, умови і періодизацію розвитку української історичної думки, досвід її організації, діяльності історичних установ, центрів та осередків історичної науки, їх локалізацію, внесок українських істориків у процес успадкування й примноження методології наукових досліджень, підготовки професійних істориків, а також формування історичної свідомості українського суспільства (с.14–15).

Найбільш вагомим доповненням є розширення змісту лекції, присвяченої відродженню традицій національної історіографії в незалежній Україні. У ньому подано нову періодизацію розвитку сучасної української історіографії, яку автор однозначно пов'язує з відновленням державної незалежності України, створенням принципово нової історіографічної ситуації та методологічною переорієнтацією істориків. Тут виокремлено три умовні етапи: 1) перехідний – від радянської до пострадянської (кінець 1980-х – перша половина 1990-х рр.); 2) відродження національних традицій української історіографії й утвердження її цілісності (друга половина 1990-х рр. – 2004 р.); 3) сучасний етап, який розпочався з 2005 р. і триває нині (с.425).

У контексті створення наукової історії України додатково розглянуто праці, опубліковані після 2004 р., названо імена нової генерації українських істориків, зокрема Л.Алексієвець, А.Атаманенко, Л.Буряк, В.Ващенко, Г.Васильчук, В.Великочий, Я.Верменич, Д.Вирський, П.Гай-Нижник, В.Головко, О.Гомотюк, В.Гончаревський, В.Гриневич, С.Дровозюк, В.Капелюшний, О.Коляструк, І.Мишак, Ю.Ніколаєць, Т.Орлова, М.Палієнко, С.Стельмах, Ю.Сорока, М.Стопчак, В.Тельвак, І.Ярмошик, В.Яремчук, О.Ясь та ін.

Принципове значення має новий підрозділ цієї лекції «Проблеми всесвітньої історії очима українських істориків» (с.449–454), в якому окреслені пріоритетні зацікавлення історією зарубіжних країн. Зосереджено увагу автора на тому, що за роки незалежності значно зросло число дослідників всесвітньої історії, набагато розширилася географія країн, які стали об'єктом українознавчих

¹ Соколов В.М., Солдатенко В.Ф. [Рец.] Калакура Я.С. Українська історіографія: курс лекцій. – К., 2004. – 496 с. // Український історичний журнал. – 2005. – №2. – С.214–216.

дискурсів, збагатилась їх джерельна база за рахунок залучення іноземних документальних та літературних свідчень. Водночас зазначено, що новітня українська історіографія відчуває дефіцит фахівців і авторитетних наукових шкіл з історії зарубіжжя, повільно засвоюються цивілізаційна модель дослідження світової історії, постмодерні методологічні орієнтири на досягнення соціокультурних і духовних цінностей інших народів в антропологічному вимірі (с.454). Отже, у результаті маємо ще більш якісний науково-навчальний посібник, який вирізняється як своїм високим теоретико-методологічним, так і дидактично-методичним рівнями. Його вихід – це реакція автора на виклики часу, на гостру потребу навчально-методичної літератури саме такого ґатунку. Він проливає світло на замовчувані раніше проблеми української історичної думки, спростовує численні фальсифікації та спотворення у трактуванні розвитку історичної науки, утверджує її соборність і цілісність.

Праця побудована за проблемно-хронологічним принципом і умовно складається з двох частин: перша присвячена теоретичним, методологічним та методичним проблемам української історіографії як науки і навчальної дисципліни, визначенню її поняття, предмету й об'єкту, категоріально-термінологічного апарату (історіографічний процес, історіографічна ситуація), обґрунтуванню періодизації, структури та функцій історіографії тощо. Друга частина безпосередньо стосується розвитку української історичної думки від давніх часів до сучасності. Виклад історії української науки ґрунтується на авторській періодизації, яка органічно вбудована в європейський та світовий історіографічний процес. Досліджено загальні закономірності й національні особливості розвитку домінуючих історіографічних течій і наукових шкіл, пов'язаних з історіософією гуманізму, романтизму, просвітництва, раціоналізму, позитивізму, кантіанства, із народницьким, державницьким та соціально-економічним напрямками історіографії, показано негативний вплив абсолютизації марксистської методології, партійно-класового трактування історії, характерних для радянських часів.

Посібник базується на великому й багатоманітному комплексі джерел, який включає пам'ятки усної народної творчості, міфи, історичні думи і пісні, літописні свідчення княжої й козацько-гетьманської доби, численні наукові та науково-популярні праці істориків різних поколінь, їх життєписи, матеріали наукових конференцій, періодики, архівних, музейних та бібліотечних колекцій. У книзі фігурує більше тисячі прізвищ українських і зарубіжних істориків, коло яких автор значно розширив у новому виданні, розглянуто діяльність та напрацювання провідних наукових шкіл, історичних установ і фахових періодичних видань. На великому фактологічному матеріалі переконливо доведено давність, самобутність й окремішність української історичної думки, висвітлено вплив усної історії, творчості Г.Сковороди, Т.Шевченка, П.Куліша, І.Франка, Л.Українки й інших на утвердження в ній національно-визвольної та державницької ідеї. Головна увага приділена розкриттю внеску у розвиток історичної науки видатних істориків, творчість переважної більшості яких пов'язана з Київським, Харківським, Львівським, Одеським, Чернівецьким, Дніпропетровським та іншими національними університетами,

із Науковим товариством імені Шевченка, Товариством Нестора-літописця, Українським науковим товариством, Українською академією наук, зокрема М.Максимовича, М.Костомарова, В.Антоновича, М.Драгоманова, М.Грушевського, Д.Зубрицького, Д.Дорошенка, Д.Багалія, О.Гермайзе, М.Луніна, М.Маркевича, І.Срезневського, О.Оглоблина, І.Крип'якевича, М.Ковальського, С.Смаль-Стоцького та ін. До речі, у книзі виокремлено роль університетів і в підготовці фахових істориків, у методологічній переорієнтації пострадянських дослідників.

Аналізуючи реальний приріст наукових знань із вітчизняної й зарубіжної історії, Я.Калакура цілком об'єктивно віддає пріоритети академічним установам, насамперед Інституту історії України, доробку його нинішнього колективу на чолі з академіком В.Смолієм, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського, Інституту українознавства ім. І.П.Крип'якевича та ін. Згадано у книзі і внесок в історіографічний процес науковців інших інститутів НАНУ, у тому числі археології, політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса, сходознавства ім. А.Ю.Кримського, а також історичну періодику, зокрема «Український історичний журнал».

Цінним є те, що українська історіографія розглядається в рецензованій праці як цілісне й унікальне інтелектуальне явище, як національне надбання, в якому органічно представлено найважливіші історіософські течії, напрями, наукові школи, праці істориків як материкової України, так і діаспори. У лекціях фігурують студії науковців, підготовлені в Українському вільному університеті, українських наукових інститутах у Берліні та Варшаві, під егідою Української вільної академії наук, Українського історичного товариства, показано роль часопису «Український історик» (редактор Л.Винар) у збагаченні знань про Україну за рубежом. У такий спосіб автор обґрунтовує самотність, тяглість, безперервність і соборність розвитку української історичної науки як у хронологічно-просторовому, так і в проблемно-тематичному вимірах. Він не оминув жодного періоду розвитку історичних знань в Україні та в діаспорі, у т.ч. й радянського, указавши на його позитивні та негативні риси.

Однією з особливостей рецензованої книги є персоніфікація української історичної думки, виокремлення внеску в її зародження, становлення і розвиток давньоруських хроністів Нестора й Сильвестра, козацьких літописців С.Величка, Г.Граб'янки, видатних істориків М.Максимовича, М.Костомарова, В.Антоновича, М.Грушевського, М.Драгоманова, Д.Дорошенка, Д.Багалія, О.Оглоблина, І.Крип'якевича, Н.Полонської-Василенко, Ф.Шевченка, О.Апанович, М.Брайчевського та ін.

Посібник є досконалим з огляду дидактики і методики: чітко окреслена мета й актуальність кожної з вісімнадцяти лекцій, її актуальність і структура, подана рекомендована література, сформульовані загальні висновки та питання для самоконтролю. Важливим елементом книги став іменний покажчик.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що з виходом другого видання курсу лекцій проф. Я.Калакури «Українська історіографія» вітчизняна вища школа отримала важливий інструмент підготовки фахових істориків. Лекційний курс та численні інші історіографічні студії автора, з одного боку, творчо

продовжують і збагачують історіографічні традиції, закладені М.Грушевським, Д.Багалієм, Д.Дорошенком, О.Оглоблиним, М.Марченком, А.Санцевичем та іншими істориками, а з іншого – створюють солідне підґрунтя для підготовки очікуваного комплексного дослідження, яке б розкривало всі етапи та найважливіші здобутки української історичної думки від найдавніших часів до сьогодення.

Високо оцінюючи рецензований посібник, слід відзначити, що деякі питання не отримали належного висвітлення, або залишилися на узбіччі. Наприклад, теоретичні та методологічні засади української історіографії, сконцентровані, головним чином, у першій та другій лекціях. І це цілком логічно. Однак було б доцільно деякі з них докладніше розглянути в рамках великих історіографічних періодів. Ідеться, зокрема, про особливості романтизму та консерватизму в українській історичній думці, про постмодернізм, інструменталізм тощо. У лекціях, присвячених розвитку історіографії в XVIII – першій половині XX ст., недостатньо показано, як українські історики засвоювали надбання західної історіографії, у першу чергу школи історичного синтезу, школи Л.Ранке, французької школи «Анналів» та ін.

Автор добре розкрив вплив християнської візії історії на розвиток історичних знань (лекція III), однак у наступних викладах ці сюжети майже не простежуються, окрім деяких згадок про найбільш відомих істориків церкви. Майже не висвітлена діяльність істориків Київської духовної академії, а прізвище засновника академічного Церковно-археологічного музею М.Петрова лише згадується (с.248), нічого не сказано про інших дослідників – М.Булгакова, С.Терновського, Ф.Титова, а також про сучасну церковну історіографію.

Ми з розумінням ставимося до того, що лекційний курс має обмежені рамки, зумовлені кількістю годин, а отже, текстуального простору. І все ж, зважаючи на те, що відродження національних традицій української історіографії пов'язане з відновленням державної незалежності України, варто було б присвятити цьому періоду щонайменше три лекції, дещо спресувавши порівняно розлогий виклад історіографічного процесу 1960–1980-х рр.

Зазначені вади та упущення істотно не впливають на загальну високу оцінку рецензованого посібника, не применшують його значення для підготовки професійних істориків. Немає сумніву, що нове видання лекційного курсу «Українська історіографія» послужить своєрідним компасом для орієнтації істориків, особливо молодій генерації, у безмежному океані знань з історії історичної науки, справить позитивний вплив на подальший розвиток української національної історіографії. До сказаного варто додати й те, що паралельно з курсом лекцій Я.Калакури з української історіографії побачив світ його науково-методичний посібник «Українознавче дослідження: теорія та методологія»², який також має важливе значення для опанування сучасною методикою історіографічних досліджень.

² Калакура Я. Українознавче дослідження: теорія та методологія. – К.; Тернопіль, 2012. – 292 с.